

Filosofie člověka [1963]

V létě vyšla v nakladatelství ČSAV nevelká knížka Karla Kosíka o „Dialektice konkrétního“ (vlastní text nedosahuje ani 170 stran). Obsahem to je po našem soudu jedna z nejvýznamnějších českých filosofických publikací poválečných let a první české marxistické dílo, jehož osou není historický zájem ani interpretace jiného filosofického textu (neřku-li citátů), nýbrž odvážný pokus o postižení či alespoň dotek celku, autentické skutečnosti, „věci samé“, která ovšem „není obyčejnou věcí a dokonce *není věcí vůbec*“. Četba to je dosti nesnadná a vyžaduje si dlouhých hodin soustředěného studia, chceme-li se hned napoprvé vlastnímu smyslu práce alespoň přiblížit. Je to možná škoda, neboť to mnohého čtenáře asi odradí. Vytrvalec však bude odměněn; po přečtení uvidí, že mu za tu námahu stála – *opravdová filosofie*.

Kosík je přesvědčen o naprosté nezbytnosti filosofie pro lidstvo a svou tezi dokumentuje celou knihou. *Jenom* ve filosofii (a jiným způsobem v umění) se může otevřít cesta ke „skutečnosti v její skutečnosti“, tj. k uvedení člověka do samé skutečnosti a její pravdy. Ani dnešní filosofie nepřichází k čistému stolu, ale musí nejprve odhalit *mystifikující charakter běžného myšlení*, které skutečný svět zaměnilo světem zdánlivým, světem věcí (objektů), světem obstarávání a manipulace. Odkaz na praxi sám o sobě nepomůže, neboť existuje i z fetišizovaná praxe lidí, která není totožná s revolučně kritickou praxí lidstva. Onen zdánlivý svět objektů (objektální skutečnost, jak zní nový Kosíkův termín) musí být rozlomen; Kosík mluví o destrukci světa pseudokonkrétnosti. Tuto destrukci nesmíme chápat jako roztržení opony a nalezení skrývajících se skutečnosti, hotové a dané. Věc samu nelze uchopit bezprostředně ani kontemplací či pouhým reflektováním, nýbrž určitým činem, *aktivitou*. Ale právě proto nelze k „věci samé“ proniknout bez analyzování aktivity, v níž je věc uchopena. Tak se ukáže, že aktivita nutně náleží k podstatě samotné skutečnosti (Kosík ovšem důsledně omezuje: společenské skutečnosti). Filosofie vycházející z přírodovědného ideálu galileovského myšlení vidí autentičnost světa jenom tam, kde je rozvrhován jako *svět bez člověka*. Avšak tento svět bez člověka není autentickou skutečností, říká Kosík. Člověka je třeba zahrnout do nárysu skutečnosti, ale nikoli tak, že jej redukuje na věc, nýbrž že jej do skutečnosti pojmem celého. Celý člověk je však člověk *aktivní*. Také lidské vědomí je aktivitou subjektu. Člověk pak není zadržán v subjektivitě rasy, sociálnosti a subjektivních projektů, ale má schopnost překračovat svou subjektivitu a poznávat věci, jak jsou. Tato schopnost není ovšem schopností zírání na autentickou skutečnost, nýbrž součástí a jednou stránkou lidské praxe, v níž člověk *transcenduje poměry* (prvotnost ekonomie nesmí být zaměněna s jejím fetišizováním: jediným skutečným nositelem společenského pohybu je člověk, který vytváří ekonomii i poezii jako výtvořiny lidské praxe) a tak prakticky, historickou aktivitou uskutečňuje svou *svobodu*. Tato okolnost je Kosíkovi tak významná a podstatná, že „věc samu“, kterou se zabývá filosofie, určuje jako člověka a jeho postavení ve vesmíru. Ve filosofii je tedy lidstvo postaveno před svou vlastní skutečností. Tato skutečnost není dána, člověk se teprve v dějinách realizuje, tj. polidšťuje (a současně humanizuje přírodu). Vytváření *člověka a lidskosti* je jediným *smyslem dějin*. Smysl dějin leží v dějinách, není však (jako hotový) dán, předurčen. Člověk ze žádných úkazů kosmu nemůže vyčíst, že *vítězství dobra* v dějinách je zaručeno absolutně a provždycky.

Cílem naší recenze ovšem nemůže být nějaký podrobnější rozbor; Kosíkovou filosofií se budeme muset ještě víckrát vážně zabývat. Uvedme však přece alespoň několik málo kritických poznámek.

V Kosíkově pojetí je, zdá se nám, *implicitně* zahrnuta myšlenka univerzálnosti, ontologického významu aktivity. Je-li tomu tak, pak se Kosík jen na škodu věci vyhnul (přestože jeho hlavním záměrem je filosofie člověka) výslovným formulacím toho druhu a dokonce sáhl na některých místech k formulacím tomu odporujícím. Člověk, máme za to,

může přesahovat přírodu jen proto, že příroda přesáhla sama sebe (svou danost, vnějšnost) a vydala ze sebe člověka jako vrcholný květ. Člověk není zazděn ve své subjektivitě proto, že ani příroda není zazděna ve své vnějšnosti. Člověk je schopen otevřenosti vůči bytí a pravdě věcí, protože i příroda je otevřena vůči budoucnosti člověka a vůči jeho svobodnému úsilí o nové. To má některé důsledky. Ke skutečnosti patří z podstaty věci také její dosud nerealizovaná budoucnost. Země, sluneční soustava, galaxie atd. nemohla být z některých stránek poznána, dokud se neobjevily buňky, vyšší organismy, primáti, člověk. Podobně skutečnost člověka nemůže být dnes úplně poznána, protože není ještě „hotová“: člověk má před sebou obrovskou budoucnost. Proto ostatně Kosík zdůrazňuje, že základní vztah ke skutečnosti je praktická aktivita. Nikde však nezkoumá bližší povahu aktivity a nechává zcela stranou otázku aktivity na předlidské úrovni. S tím souvisí nesnáze dvojího neodlišeného smyslu termínu „subjektivní“: v jednom smyslu je spojen s vědomím (tedy čímsi lidským), v druhém s vytvářením nové skutečnosti (tedy s něčím, co alespoň po našem soudu charakterizuje veškerou, tedy i mimolidskou skutečnost). Ambivalence tohoto termínu pak způsobí, že na jedné straně Kosík staví proti sobě předmětnost a subjektivnost (přestože subjektivita ve smyslu vědomí má nutně i svou předmětnost) a na druhé straně stejně chybně prohlašuje člověka za jedinou nám známou bytost ve vesmíru, která je schopna vytvářet skutečnost (neboť novou skutečností myslí výhradně skutečnost společenskou, zatímco celý přírodní vývoj šel přece rovněž po stupních nově vytvářených skutečností, i když tím naprosto nemíníme popírat kvalitativní odlišnosti různých úrovní). Nevyjasněn zůstává vztah mezi předmětností a přirozeností, mezi skutečným subjektem a subjektem zmytologizovaným (zvěčněným), mezi skutečností a pravdou skutečnosti aj.

Zdá se nám také, že se Kosík prohřešuje proti svým zásadám, když se pokouší historickou skutečnost „rozpětí člověka mezi pozemským a božským elementem“ vyložit z „dvojaké povahy lidské praxe“. Vždyť i tato povaha nějak historicky vznikla a rozvinula svou dvojakost. Proč se autor uchyluje k jinak odmítanému feuerbachovskému výkladu, že možnost sekularizace teologie je založena v tom, že theologická témata jsou zmystifikovanou antropologickou problematikou, když jinak dobře ví o nezbytných oklikách lidského poznání? Může snad nová antropologie legitimně navázat na nějakou původní, ještě nezmystifikovanou antropologii? Není přiměřenější historické skutečnosti vidět v „křesťansko theologickém myšlení“ (a předtím už v prorocké tradici) cosi historicky kdysi nového, na co moderní antropologie nejen mohla, ale musela navázat, chtěla-li skoncovat s předmětným (a tedy jinak mystifikovaným) pojetím člověka? Nepřesvědčivě působí také bezprostřední spojování předmětného myšlení, chápajícího skutečnost jako „objektální svět“, s epochou kapitalismu. I když bylo předmětné myšlení dovedeno k svému absurdnímu vrcholu právě za kapitalismu, kdy se stalo dokonalým ideologickým výrazem skutečného zvěčnění člověka, je svým původem určitě starší. Předmětné myšlení je rozhodujícím způsobem zakotveno v řecké metafyzice, ale ani to není jeho prvotní podoba. Ještě starším předchůdcem světa hotových „věcí“ je mytický svět archetypů, které se právě vyznačovaly oním nehistorickým, „objektálním“ charakterem. Rituální opakování (napodobování) archetypických pra-činností vydalo ze sebe desakralizovaný plod v podobě opakujícího se obstarávání či manipulace. Naproti tomu Kosíkův důraz na aktivitu jako otevřenost do budoucnosti je vlastně navázáním na docela jinou tradici životní i myšlenkovou, která právě ve starém Izraeli znamenala překonání odvrácenosti až děsu z dějin, jímž se vyznačoval mýtus a mytické myšlení, a která byla křesťanskou tradicí (dost často církevně okrajovou až kacířskou) prostředkovávána mladému revolučnímu hnutí sociálnímu. Zdá se nám, že právě v této věci se Kosík pozoruhodně inspiroje Marxem a ovšem i Hegelem (leckde i jejich díky).

Vynikající zásluha Kosíkovy práce spočívá především v tom, že restituuje svět skutečné filosofické problematiky a že demonstruje na novém území sílu a pronikavost našeho nového marxistického myšlení. Humanismus díla, jehož ústředním tématem je člověk a jeho

postavení ve světě, nám je krajně blízký (z této blízkosti až příbuznosti vyrůstají ostatně i všechny naše kritické poznámky). Nepochybujeme o úspěchu chystaných překladů Kosíkovy knihy v cizině.

I po grafické stránce je kniha zásluhou Oldřicha Hlavsy něčím mimořádným. Škoda jen, že v ní je množství tiskových chyb. Také náklad, zdá se, značně podcenil čtenářský zájem.

(Dokončeno 24. 8. 1963.)

Vyšlo in: *Plamen* 1963, č. 12, str. 118–120

Pozn. *)

Recenze odevzdána K. Trusinovi 24. 8. 63; měla jít hned do nejbližšího čísla KR. Dr. Čížková však ji nepustila do tisku. Jakmile jsem se to dozvěděl, poslal jsem dr. Kosíkovi dopis, kde mu to oznamuji a k němuž jsem přiložil jak tuto recenzi, tak i článek o nepředemětném myšlení, který jsem dne 27. 8. 63 odeslal do redakce Vesmíru (dr. Korytovi). Tento dopis byl odeslán 2. 9. 1963. Dr. Kosík však už nezastihl před jeho cestou do Mexika. Teprve po návratu si obě práce přečetl a recenzi předal do *Plamene*. Z redakce *Plamene* (od Frant. Benharta) jsem večer 8. 10. 63 dostal „expres“ dopis, jímž mne žádají o souhlas s otištěním recenze ve 12. čísle *Plamene*. Souhlas jsem vyslovil hned druhého dne telefonicky a vyhradil jsem si zaslání korektury. Kosík sám mi ještě poslal dopis, datovaný dnem 6. 10. 63 (odeslaný 8. 10., došel 9. 10.), v němž mne mimo jiné zve k spolupráci s jednou skupinou ve FÚ, která se zabývá stejnou problematikou. Vyzval mne, abych mu zavolal po 20. 10., což jsem dne 23. 10. učinil (po nezdařených pokusech 21. a 22. 10. – Kosík ještě nedorazil z Itálie). Domluvili jsme setkání na 29. 10. ve FÚ, které se uskutečnilo ve 13.00. Při poměrně krátkém jednání mi Kosík navrhl, abych se ucházel o místo věd. pracovníka v Ústavu, považoval však potom za lepší, když se realizuje mé přijetí na místo odbor. dokumentátora, které už je volné. Byl rád, řekl, že se dozvídá o tom, že mám už podanou žádost, a slíbil, že se o věci ihned informuje a brzo mi podá zprávu. Přišla řeč na mou disertaci, na mé zapojení do některé pracovní skupiny v Ústavě (buď do jeho skupiny nebo do skupiny „filosofie člověka“, kt. vede Sviták), na studium v RG Slovenská aj. Váží si zvláště mého článku (do *Vesmíru*), z něhož je vidět, že se filosofií zabývám jako málokdo. Na konkrétních formách spolupráce se domluvíme, až budu v ústavu.

*) Přepis rkp., rukou psaného (červeným kuličkovým perem) na vnitřní strany obálky průklepu strojopisu recenze – č. 10191.